

KUNT GERGELY – VISKOLCZ NOÉMI

Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1945)*

1. rész (1847–1870)

Az Esterházy család hercegi ágának levéltára – Esterházy Miklós (1582–1645) nádor idejétől számítva – több mint 400 éve létezik, ám különösen a 20. században sok hányattatáson ment keresztül. A levéltár évszázadokon át formálódott, többször rendezték, de mindig azzal a céllal, hogy a család rendelkezésére álljanak a vagyont biztosító gazdasági, birtokigazgatási és jogi iratok. A levéltár és őrzőinek történetét Ress Imre több cikkében is tárgyalta,¹ kutatásai alapvetőek a jelen forrásközlés szempontjából is. Ugyancsak meg kell említeni Koltai András alapos tanulmányát a Batthyány család hercegi ágának levéltáráról, amely az Esterházykéhoz hasonló úton vált nemzeti kulturális közkinccsé.²

Az Esterházy családi levéltár első említésére, megóvandó vagyonelemként, a fraknoi hercegi ág megalapítójának, Esterházy Pálnak (1635–1713) a végrendeleteiben került sor: 1664-ben még nem, de 1678-ban már igen („a fraknai tárház, s levelek, azaz archivum, ugyan ottan maradjanak”),³ majd 1696-ban szintén: „Fraknón lévén legjobb helye a családi Archivumnak, maradjon ez meg az elsőszülött birtokában, szintűgy minden bútorzat és egyéb házbeli dolgok”.⁴ A Fraknón biztonságban őrzött archivumnak Pál csináltatott egy mai napig meglévő fiókos tárolórendszert, amelyet azonban hamar kinőttek az egyre terebélyesedő iratok. A 18. században átalakult és modernizálódott a levéltár, a hitbizomány működéséhez szükséges iratokat egységes szempont szerint

rendezték, és két fő részre, a főlevéltárra és uradalmi levéltárakra bontották (1749), utóbbiaknak hét évenként kellett beszolgáltatni az irataikat.

A levéltár ekkor az őrzőhely szempontjából is kettészakadt: a főlevéltárat Kismartonban állították fel, míg az uradalmi-gazdasági iratokat továbbra is Fraknón gyűjtötték.⁵

A levéltár nyugodt, szokott ritmus szerinti működésében az első világháborút lezáró békerendszer okozott változást. A nyugat-magyarországi területek Ausztriához való csatolása érintette az Esterházy uradalmakat, így a levéltárak őrzőhelyeit, Kismartont és Fraknót is. A család, pontosabban a fiatal Esterházy Pál herceg (1901–1989) mellett álló családi tanács – elkerülendő a levéltár lefoglalását és elhurcolását, amelyre ezekben az években számos példa adódott⁶ – úgy döntött 1920-ban, hogy a kismartoni főlevéltár legfontosabb részeit Magyarországra menekítik. 1921 augusztusában, még az osztrák csapatok bevonulása előtt, Eszterházára szállították az iratokat, ahonnan a nem megfelelő körülmények miatt 1926 augusztusában végül Budapestre, a Tárnok utca 9–13. alatti Esterházy-palotába vitték a ládákat, itt pedig egyesítették a Kismartonból szintén idehozott maradék anyaggal, vagyis felállt újra a törzs- vagy főlevéltár.⁷ Néhány évvel később a második világháború Budapestet is elérő pusztításai készítették arra Esterházy Pált, hogy a palotájából a biztonságosabbnak vélt Országos Levéltárba vitesse az anyagot, ahová egyik részét 1942 októberében, egy másikat pedig 1944 februárjában helyezték el.⁸ Utólag bölcsnek bizonyult ez a döntés: míg a palotában maradt kincstár súlyos károkat szenvedett,⁹ addig a levéltár Magyarországra hozott része, melynek terjedelme mintegy 332 iratfolyóméter, megmenekült, és a mai napig kutatható a Magyar Nemzeti Levéltár

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 támogatásával készült.

¹ *Ress Imre*: Die Archivpflege bei den Fürsten Esterházy im 18. Jahrhundert. In: Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1994. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XIII.) 319–328.; *Ress Imre*: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). In: Archivar und Bibliothekar. Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seedorf zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1999. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII.) 407–419.; *Ress Imre*: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall*, 15–16. (2004) 284–315.

² *Koltai András*: A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete. *Levéltári Közlemények*, 71 (2000) 207–231.

³ Gróf Esterházy Pál 1678. évi végrendelete. Közli *Dr. Merényi Lajos*. *Történelmi Tár*, 34 (1911) 598–619., 609.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Esterházy család hercegi ágának levéltára, Varia (a továbbiakban: P 113) IV.-B-19.-7.

⁵ *Ress I.*: Hajnal István i. m. 292. vö. még *Felix Tobler*: Das Forchtensteiner Buchhaltereiarchiv (1808–1849). Ein Beitrag zur Esterházy-Archivgeschichte. *Burgenländische Heimatblätter*, 67 (2005) 80–99., 82–83.

⁶ *Ress I.*: Hajnal István i. m. 284–285.

⁷ *Ress I.*: Hajnal István i. m. 298.

⁸ *Bakács István*: A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának története az Országos Levéltár keretében, 1934–1945. *Levéltári Közlemények*, 43 (1972) 33–84., 60.

⁹ *Horváth Hilda*: Nemzeti kincstárunk, az Esterházy hercegi kincstár 20. századi története. Bp., 2014.

Országos Levéltárában. A Fraknóban maradt Esterházy hercegi levéltár ma – 10.000 iratfolyóméterre becsült terjedelmével – Ausztria legnagyobb magánlevéltára, kutatása engedélyhez kötött.¹⁰

A 19. században megkezdődő történeti kutatások

Ress Imre kitért arra, hogy már a 18. század végén születtek tervek a családi magánlevéltárak történeti szempontú feltárására, Kovachich Márton György élvezte is Esterházy Miklós herceg pártfogását ebben az ügyben.¹¹ A levéltár tényleges megnyitása a kutatók előtt azonban később történt meg, elsősorban Esterházy Pál Antalnak köszönhetően. Elsőként a bécsi Theresianum tanára, Horváth Mihály (1809–1878) kutathatott Kismartonban 1847-ben, aki a herceg előtt sem lehetett ismeretlen, mivel ekkor jelent meg „A magyarok története” című négykötetes műve Bécsben, és a József nádor felett a Kapuzinerkerchében elmondott gyászbeszéde is felűnést keltett. Horváth személyesen fordult Esterházy Pálhoz engedélyért, ugyanis *A Magyar Orvosok és Természettudományi Társasága régészeti és történelmi osztálya* megbízta azzal, hogy soproni gyűlésükön Esterházy Miklós nádorról tartson előadást, és ehhez kívánt anyagot gyűjteni. A herceg nemcsak megadta az engedélyt, hanem egyúttal megragadta az alkalmat, hogy – mivel hosszú londoni követsége után vissza kívánt térni a magyar politikai életbe –, alkotmányjogi és történeti órákat vegyen Horváthtól.¹² A történész kismartoni kutatásai sikerrel jártak, de eredményei közzétételére csak 1861-ben került sor, amikor is Esterházy Miklós nádor irataiból 134-et közölt kivonatossan. A közleménye végén gazdag kincsforrásnak nevezi a kismartoni levéltárat, ösztönözve kollégáit a kutatásra, és szerinte „reményleni lehet, a hercegi család feje nem fog tenni nehézséget”.¹³ 1847-es másolatköteget egyébként, amely 148 darab 1617–1645 közti dokumentumot tartalmaz, a mai napig megvan az MTA Kézirattárában.¹⁴ Horváth kutatásai mellett feltehetőleg a fraknói várban is kirándulást tett, mert 1847 augusztusában az Akadémia Történettudományi Osztályának ülésén egy Fraknón látott Hunyadi János-féle zászlóról beszélt.¹⁵

Esterházy Pál Antal (1786–1866) 1848 áprilisában váratlanul bekerült a Batthyány-kormányba, a király személye körüli miniszter posztját látta el egészen szeptember elejéig, amikor is lemondott, és a továbbiakban nem vett részt a politikában.¹⁶ A szabadságharc leverése utáni bénultságban az irodalomtörténész Toldy Ferenc jelentkezett új publikációval, Esterházy Miklós munkáit adta ki, de nem az Esterházy-levéltár, hanem

a pesti Egyetemi Könyvtár nyomtatványai és kéziratai alapján.¹⁷ Az 1860-as évek elején indultak meg újra a kismartoni kutatások Wenzel Gusztáv (1812–1891) és Szalay László révén. Esterházy Pál Antal – az akadémiai elnök, báró Eötvös József közbenjárására – utasította alkalmazottait, hogy Wenzelt elszállásolják és a levéltári kéréseit teljesítsék. Wenzel ezekben az években Árpád-kori okleveleket gyűjtött össze különböző egyházi és magánlevéltárakból. Kismartonban 1863-ban járt, és az „Árpád-kori okmánytár” különböző kötetekben több mint 30 forrást tett közzé onnan.¹⁸ Az 1864-es kötet előszavában Esterházy Pál és Batthyány Fülöp hercegeknek köszöntö meg, hogy „kismartoni és körmendi gazdag levéltáraikat nem csak előttem megnyitni, hanem buvárkodásomat az által is előmozdítani méltóztattak, hogy urodalmi váraikba magyar vendégszeretettel befogadván, ez által okleveles tanulmányaimat is tetemesen megkönnyítették.”¹⁹

Esterházy Pál Antal az egyre szaporodó megkeresések, az élenkűlő történeti kutatások, civil és szakmai egyesületek alakulása nyomán érezhette szükségét annak, hogy elődei történetét, így Esterházy Miklós nádori tevékenységét a családi levéltár anyagaira alapozva a szélesebb közvélemény elé tárja. Ehhez megfelelő szakemberre Szalay László (1813–1864) jogász-történészben talált. A liberális Szalay az 1850-es évek közepén már visszatért svájci emigrációjából és több történeti művön is dolgozott párhuzamosan. 1859 augusztusában Esterházy bécsi Wallnerstrassei palotájában tartózkodott, ahol rendelkezésére bocsátották a 17. századi iratokat,²⁰ sőt, a későbbiekben magával vihette Pestre is őket. 1863-ban Kismartonban újabb kutatásokat végzett az Esterházyak tudós nevelője, Bubics Zsigmond (1821–1907) kíséretében, és nemcsak a levéltár, hanem a fraknói kincstár használatát is megengedték neki. Szalay jól kivehetően a ma az Esterházy család hercegi ága levéltárának Repositorium 71. jelölésű részében lévő dokumentumokat használta (Esterházy Miklós levelezését, protocollumait, nádori iratait), habár művének tudományos apparátusa és a forrás megjelölés módja természetesen eltér a mai elvárásoktól.

Műve első kötetéhez, amely 1622-ig tárgyalta Esterházy Miklós tevékenységét, maga a herceg írta az előszót unokáinak címezve: „Midőn ezzel Gróf Esterházy Miklós Nádornak családi levéltárában őrzött irományait közrebocsátván, a korabeli hazai történetíráshoz némi adalékkal járulok, s a háládatos kegyelet adóját rovom le azon ősről, kinek családunk legkivált köszönheti emelkedését: mindenek felett azt veszem célba, hogy nektek, édes unokáim, a religiótól áthatott, a loyaltástól lángoló kalauzt a politikai élet pályáján, az övéiért s utódaikért híven gondoskodó családfő-példányt

¹⁰ F. Tobler: i. m. 80.

¹¹ Ress I.: Die Archivpflege i. m.

¹² Márki Sándor: Horváth Mihály 1809–1878. Bp., 1917.

¹³ Horváth Mihály: Kismartoni regesták 1617–1645. *Magyar Történelmi Társulat*, 10 (1861) 3–110., 110.

¹⁴ Lukinich Imre: A Magyar Tudományos Akadémia történettudományi bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Bp., 1935. 13.

¹⁵ *Magyar Akadémiai Értesítő*, 7 (1847) 238.

¹⁶ Urbán Aladár: Herceg Esterházy Pál a Batthyány-kormányban. *Aetas*, 24 (2009) 5–19.

¹⁷ Galantai Gróf Esterházy Miklós munkái. Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával. (Szerk. Toldy Ferenc.) Pest, 1857.

¹⁸ Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I–XIII. (Kiad. Wenzel Gusztáv.) Pest, 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria)

¹⁹ Árpád-kori új okmánytár i. m. V. kötet, V. Vö. még *Koltai A.*: i. m. 214.

²⁰ Szalay László levelei. Életrajzi vázlattal és megjegyzésekkel ellátva. (Kiad. Szalay Gábor.) Bp., 1913. 31.; Szalay levele bécsi tartózkodásáról Alexander Fleglerhez, Wien, 1859. augusztus 29. Uo. 279.

adjak kezetekbe.”²¹ S bár Szalay a második résznek nagyjából a felével még elkészült, a befejezés 1864. július 17-én bekövetkezett halála miatt már ifjabb kollégájára, az erdélyi irodalmár-történész Salamon Ferencre (1825–1892) maradt.²² Salamon többször is levelezett a herceg irodájával annak az ügyében, hogy a forrásokhoz ő is hozzáférhessen, és meg is kapta egyrészt a Szalaynál Pesten lévő köteteket, másrészt újabbakat is megküldtek neki Kismartonból. Így már ki tudta egészíteni a mintegy 15 ívnyi Szalay-kéziratot – bár lassabban haladt, mint tervezte – körülbelül ugyanannyival, és 1865 végén megjelenhetett az 1623–1626 közti időszak története.²³ A kötet több példányát is megküldte a hercegnek Bécsbe, megköszönve neki a levéltár rendelkezésére bocsátását. A harmadik részt Salamon 1867 nyarára ígérte, ám csak 1870-re készült el vele.²⁴ A második és harmadik kötetek címlapján egyáltalán nem szerepel a szerző(k) neve, és előszó sincs, amely az olvasót tájékoztatná az előállt helyzetről. Hogy Salamoné miéért 1629-ig tárgyalták Esterházy Miklós életét, és az 1629–1645 közötti évek megírására miért nem került sor, nem derült ki a levéltári iratokból.

Salamon a fentiekén kívül még egy, részben a kismartoni levéltárban felkutatott forrásokra támaszkodó könyvet adott ki 1867-ben, Toldalagi Mihály és Tassi Gáspár 1627-es követéségeinek történetét, amelynek a függeléke a törökökkel kötött békeszerződések szövegét is tartalmazta 1606–1627 közötti időből. Így például az 1606. november 11-i zsitvatorokiét is, amelyet „az aláírásokkal és pecsétetekkel ellátott eredetiből” másolt Salamon Kismartonban a *Tractatus Turcici* című akta-csomóból.²⁵

Végül az 1860-es évek még egy forráskiadó vállalkozását kell megemlíteni, Forgách Ferenc magyar történeti művének gondozását, amelynek volt ugyan egy korábbi kiadása,²⁶ de azt a sok hiba miatt szinte használhatatlannak ítélte a történész szakma. Majer Fidél (1794–1863) az 1820-as évektől az Esterházy családnál nevelő és udvari pap kezdte el a kismartoni könyvtárban meglévő 16. századi kézirat feldolgozását, de már nem tudta befejezni, ahogy Toldy Ferenc megfogalmazta: „valóban hálára méltó dolgot tett e nevezetes író körül Majer Fidél, hg Esterházy Miklós egykori nevelője, ki annak szövegét a hercegi könyvtárban őrzött XVI. századbeli kéziratpéldány alapján visszaállította, s azt az akadémia Történelmi Bizottságának rendelkezése alá adta. De minta e mű valamely bal csillagzat alatt fogantatott volna: alig indult vala meg nyomtatása, Majert elragadta a halál. Most ennek barátja Szalay László lépett a kiadás élére, s ím őt is elvesztettük, még mielőtt a rágalmozott és elferdített író újra bevezethette volna

²¹ *Szalay László*: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora. I. kötet, 1582–1622. Pest, 1863.

²² Szalay László levelei i. m. 32.

²³ *Salamon Ferenc–Szalay László*: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora II. kötet 1623–1626. Pest, [1865] 1866.

²⁴ *Salamon Ferenc–Szalay László*: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora III. kötet 1627–1629. Pest, [1869] 1870.

²⁵ *Salamon Ferenc*: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Pest, 1867, 261.

²⁶ Francisci Forgachii de Ghymes Pannonii... Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii Libri XXII. ...laudati scriptoris Alexius Horányi. Possonii, 1788.

irodalmunkban. Rám szállottak tehát, mint a Történelmi Bizottság ügyei vivőjére a befejezés s a közzététel vég gondjai”.²⁷ Forgách Ferenc történetének megjelenését Esterházy Pál herceg már nem élte meg, 1866. május 21-én elhunyt Regensburgban, a hitbizomány élén pedig fia, Miklós követte, és mint látni fogjuk, ezt követően a családi levéltár kapuja még tágasabbra nyílt a történészek előtt.

FORRÁSOK

I. ESTERHÁZY PÁL UTASÍTÁSA KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1847. május 11.

MNL OL P 114-II.-b-A-2. sz. (p. 26–27).

Horváth Mihály Úr, a Bécsi Cs. Kir. Therezianum történet tanára Gróf Esterházy Miklós, magyar ország [!] hajdani Nádorának tettei és élete leírását a magyar orvosok és természetvizsgálók legközelebb Sopronban tartandó gyűlésökre²⁸ elkészíteni szándékozván, arra kért meg, hogy ha Levéltáramban a kérdéses célra szolgáló adatok találtaként, azok vele közöltetnének.

Minek folytán főlevéltáramnak meghagyatik, hogy a szóban levő adatokat felkutassa, és, ha az érintett czélnak megfelelők találkoznak azok, mennyire közlésük ellen jogi tekintetben nehézség fen [!] nem forogna, Horváth Urral, ki a Pünkösti ünnepek Kismartonba jövend közlendők, s ha munkájára nézve haszonvetőknek találná, és neki meg nem volnának, másolatban kiadandók lesznek.

Bécsben, 847i Majus hó 11-én

Esterházy Pál

Főlevéltáramnak

[Külzet: Generali Archivo meo Kishmartoniensi]

2. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESTÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. június 17.

MNL OL P 114-II.-b-C/I.-1. sz. (p. 6.)

Főméltóságú Herczeg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának.

Ő Herczegsége kegyelmes Urunk Méltóságos Báró Eötvös József magyar tudományos Akadémiai elnök úr felkérése következtében megengedni méltóztatott, miszerént Dr. Wenzel Gusztáv úr magyar tudományos academiái rendes tag a Kismartoni főlevéltárban létező irományokat a legrégibb időktől egész 1540-ik évig megtekintesse és tanulmányozhassa, és egyúttal parancsolni kegyeskedvén, hogy nevezett úr, ki körülbelül július hó közepe táján jelenend meg Kismartonban ottani tartózkodása alkalmával, a hercegi várban

²⁷ Ghymes Forgách Ferenc nagyvárad püspök Magyar históriája 1540–1572 Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt. (A Herczeg Esterházy-féle kéziratból közli Majer Fidél. Bévezette Toldy Ferencz.) Pest, 1866. V–VI.

²⁸ Az 1841-ben alapított Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága 1847-ben augusztus 11–17. között Sopronban tartotta éves nagygyűlését, amelynek elnöke Esterházy Pál herceg volt.

szállásoltassék, és eltartással ellátassék; oda utasítatik a főlevéltári hivatal, miszerint fenn nevezett Dr. Wenzel Gusztáv urat megjelenésekor megelőzően fogadván, őt a hercegi várban elszállásáról, mi iránt tekintetes Major János gazdasági tanácsos úr által a kellő intézkedések megtétettek, értesítse és egyáltalában minden kívánatait teljesíteni iparkodjék.

Kelt főméltóságú herceg Esterházy Pál úr Központi Igazgatósága irodájából.

Bécsben, június 17kén, 1863.

Hajnik²⁹

3. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. augusztus 13.

MNL OL P 114-II.-b-C/I.-1. sz. (p. 4.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának Dr. Wenzel Gusztáv úr magyar tudományos academiái rendes tag Ő Hercegsége f.863 évi központi 1746 szám alatti kegyelmes engedelmé folytán Kismartonban jövő September hó elején jelendvén meg, erről a főlevéltári hivatal tudomás, és alkalmazás végett értesítetik.

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából, Bécsben, augusztus 13án 1863.

Hajnik

4. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. május 2.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 85.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál úr Főlevéltári Hivatalának! Őhercegsége kegyelmes Urunk megbízásából Tekintetes Szalay László Úr ország hírvé magyar történet író Főtisztelendő Bubics Sigmund Úr kíséretében a Kismartoni hercegi főlevéltárban ugy szinte a Fraknói Kincstárban a magas hercegi házra vonatkozó történeti adatoknak kutatása, megszerzése és egyebeknek megtekintése végett, folyó hó 25-én Kismartonban megjelenendvén, ezen főlevéltári hivatal tisztelt Ő Hercegsége kegyes parancsából ezennel utasítatik, miszerint a nevezett Uraknak mind azon okiratokat és egyebeket, melyek a fent említett általuk bővebben magyarázandó czélnak elérésére szükségeltetni fognak egész készséggel nem csak kitarja, vött mindazt mit a főlevéltárból kivinni kívánandnak, térítvény mellett nekik kiszolgálja, és eme működéseikben kellő magyarázat és felvilágosítások által segédkezet nyújtson.

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából

Bécsben, Május hó 2ikán. 1863.

Hajnik³⁰

²⁹ Hajnik Lipót (1805–1873) 1841-ben kezdett segédlevéltárosként az Esterházyknál, 1855-ben az adminisztratív központ, a Bécsi Központi Igazgatóság igazgatója lett, vö. *Ress I.*: *Das Esterházyische Hauptarchiv* i. m. 408.

³⁰ Hajnik összebarátkozhatott Szalay Lászlóval, aki a fiát, Hajnik Imrét is bemutatta az Akadémián, s 1863-ban ő olvasta fel Szécsi Mária utolsó évei (1670–1680) című dolgozatát, ld. *Soós István*: *Szalay László, a Magyar Tudós*

5. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1863. június 17.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 87–88.)

Tekintetes Központi Igazgatóság!

Folyó évi Május 23-án 1748ik közközépponti szám alatt kelt k. Rendelet folytán Tekintetes Szalay László Úr történet írónak az általa keresett Fő Levéltári Irományok 863ik évi Május 25-én kelt Térítvény mellett ki szolgáltatván, ezen Irományok jelesen

az 1615től-1626ik évig terjedő, és kir. leiratokat magában foglaló jegyzőkönyv 14 számmal jegyezve;

Gróf Eszterházy Miklós Urnak nádori fizetéséről ki adott kir. Decretum;

Gróf Thurzó Imre Nádornak Néhai Mágocsy Ferencz Özvegyéhez intézett levele egy darab csatolmánnyal;

12 darab régi kalendárium;

vége az 1630től-1634ig évig terjedő Nádori Irományoknak 2ik könyve, az 1634től-1643-ik évig terjedő Nádori Irományoknak 3ik könyve, az 1644től 1645ik évig terjedő Nádori Irományoknak 2ik részét magában foglaló könyve farekeszben el rakva a hercegi kerti fogattal azon alázatos kéréssel szállíttatnak fel, hogy ezen fa rekesz tisztelt Szalay László Úr kívánságához képest annak a Bécsi Májoratusi házban lévő dolgozó szobájába be tétetni méltóztassék.

Kelt Kismartonban június 17-én 863.

6. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. június 25.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 51.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál főlevéltár hivatalának!

Tekintetes Szalay László urnak éppen most kijelentett kívánatára, oda utasítatik a főlevéltári hivatal, miszerint a neki a kismartonbani létekor megmutatott, és akkor szükségtelennek vélt „Codex epistolaris Archiepiscopi Oláh” című kötetet pótlólag, és pedig, miután fenn címzett úr csak néhány napig szándékozik itt mulatni, posta fordultával ide felküldje.³¹

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából

Bécsben, június 25-én, 1863.

Frincsisz József titkár

Társaság titkára. *Történelmi Szemle*, 57 (2015) 411–440., 429. Egyébként Hajnik Imre is kölcsönzött iratokat a levéltárból 1864-ben, ezeket édesapja utasítására kiszolgáltatták neki, jegyzéke MNL OL P 114-II.-b-A-6. sz. (p. 105.)

³¹ A Kismartoni Főlevéltári Hivatal 1863. június 26-án megküldte Bécsbe az Oláh-kódexet: „Oláh Miklós Esztergomi Érseknek 1529-ik évtől 1538-ik évig terjedő levelezéséről vezetett jegyzőkönyv eredetben Rep.71. alatt ide mellékelve tisztelettel felterjesztetik”, ld. MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 53.)

**7. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG UTASÍTÁSA
A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK**

Bécs, 1864. november 26.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 63.)

Főrangú Herczeg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának!
Néhai tekintetes Szalay László úr által több rendbeli főlevéltári iratok átvételéről 1863-ik évi Május hó 25ikén, ugy az általa netalan még későbbben is kiadott térítvény oly végből, hogy a kérdéses iratokat vissza követelni lehessen, a főlevéltári hivatal által mielőbb beküldendő.

Kelt főméltóságú Herczeg Esterházy Pál úr központi igazgatása irodájából

Bécsben, November 26-án 1864.

Hajnik³²

**8. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI
KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK**

Kismarton, 1864. december 2.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 65.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó évi November 26-án 3312ik középponti szám alatt kelt egyes rendeletnek teljesítésében néhai Tekintetes Szalay László úrtól átvett főlevéltári irományokról 1863-ik évi Május hó 25-kén kelt térítvénye % alatt azon alázatos jelentéssel felterjesztetik, hogy azóta egyszerű másolatokon kívül nékie azon főlevéltárból semmiféle okmány ki nem adatott, hanem kiadott ez ügyben előbbi években néhai Mayer Fidel urnak és az általa kivett főlevéltári iratok és jegyzőkönyvekről 3 rendbeli térítvények jelessen: az 1857-ik évi november 19-ik; 1858-ik évi Ápril 30-ik és 1859-ik évi ápril 19-ikről főtitstelenő Bubits nevelő úr által 1863-ik évi november 18-án ezen főlevéltári hivaltól átvétettek, és szóbeli nyilatkozata szerint Tekintetes Hajnik Director urnak kézbesítette.

Kelt Kismartonban December 2-án 1864.

9. SALAMON FERENC HAJNIK LIPÓT IGAZGATÓNAK

Pest, 1865. május 4.
MNL OL P 114-II.-b-A-4.sz. (p. 68–69.)

Mélyen Tisztelt Tekintetes Úr!

Gróf Eszterházy Miklós Nádor életének folytatása munkában van, s bátor vagyok egy harmadik kéréssel is alkalmatlankodni.

Megboldogult Szalay a munka eddigi folyamában több helyen idéz „Honores” cím alatt a hercegi levéltárban tartott oly irományokat, melyek a nagynevű Nádorhoz intézett királyi decretumokat, kitüntetések és adományokat foglalnak magokban, s így a munka

³² Salamon Ferencnek maradtak fenn elismervényei, hogy átvett iratokat az Esterházy-levéltárból, Pest, 1864. december 1. „néhai Szalay László úr által Pesten használt irományok közül Pesten a következők hat darab folio kőtet kéziratot vettem át”. MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 242.); Pest, 1865. május 13. kilenc foliókőtetet vett át, „ezeket egy faládba elrakva a gőzhajózási társaság útján folyó május hó 12-én hiány nélkül kezemhez vettem”. MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 240.)

tovább folytatására nélkülözhetetlenek lesznek. Ilyenek a megboldogultnak sem adtak ki eredetiben, hanem a levéltár részéről lemásoltattak s úgy küldettek meg. A hátrahagyott irományok közt ily másolat, itt Pesten csak kettő volt található, melyek közül az egyik már fölhasználtatott, a másikat én már beleiktatám a folytatásba. Mindkettőnek levéltári számai ezek:

Fasc. P. Nr. 72. Repositorium 2 és 3

Fasc. P. Nr. 43. Repos. 2 és 3

Mindkettő 1626-ról szól, s így a „Honores” cím alatt idézett levelekből kifogytam. Méltóztassék engem a levéltári hivatal által értesíteni, minő volt a mondott cím alatti levelek másolásában a levéltárnokság eljárása.

Pest, Május 4-én, 1865.

vagyok alázatos szolgája Salamon Ferencz³³

**10. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI
KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK**

Kismarton, 1865. május 11.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 72–75.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó évi Május 6án 1333ik középponti szám alatt kelt M. Rendeletet illetőleg az azzal közlött Salamon Ferencz Úr levelére alázatosan jelentetik. Néhai Gróf Esterházy Miklós Úr Magyar Ország Nádora honores et dignitates című 2ik Repositoriumban foglalt, és az Elenchusban körül írt Diplomák bizonyítása szerint következő méltóságokat és hivatalokat viselt

Fasc. D. No. 58. Rep. 2. 1859ik évi November 15kin Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett és ugyanazon évben november 19kin visszajött	1617ik évben IIik Mátyás király által Beregh Megye Főispánjának nevezetett
Fasc. B. No. 26. Rep. 2. 1869ik évi April 17kén Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett	1618ik évben ugyanazon király által királyi Magyar Tanácsosnak
Fasc. D. No. 59. Rep. 2. Elnöki utján 1859ik évi November 15kén mint felebb	1618ik évben Zólyom Megye Fő Ispányának
Fasc. E. No. 70. Rep. 2. 1860ik évi April 17kén Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett	1618ik évben kir. fő Udvar Mesternek (Magister Curiae Regiae) nevezetett

³³ Hajnik továbbította ezt a levelet a főlevéltári hivatalnak, azzal, hogy Szalay munkáját Salamon Ferenc folytatja, ezért mielőbb válaszoljanak. MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 70.)

Fasc. A. No. 2. Rep. 8.	1622-ik évi Május 2-i, minden Fraknói és kismartoni Uradalmak Austriai Uralom alatt voltak 2ik Ferdinand mint Austriai Fő Herczeg és Császár által német nyelven kiadott, és Austriai Tanácsosok által aláírt Inscriptioális Okirattal a Fraknói Grófság, és Kismartoni Uradalom ugyanazon Jogokkal, mellyekkel IIik Ferdinánd azokat maga bírta, Esterházy Miklósnak, és örököseinek inscribáltatott, és ezen Inscriptio folytán a Fraknói Grófsággal öszve között Grófi cím reája ruházattott, mint ez 1862ik évi oct. 16án kelt, és Tek. Hajnik Director Urhoz intézett jelentésben bővebben ki fejtetett.
Fasc. E. Nro. 70. Rep. 2.	1622ik évi Aug. 4én Esterházy Miklós Ország bírói Méltóságra emeltetett
Fasc. H. Nro. 124. Rep. 2. 1862ik évi Julius 19kén a Középponti Igazgatóságnak elküldetett	1622ik évi Aug. 18án Érsekújvári Fő kapitányává nevezetett, és az arrólí Diplomában Esterházy Miklós a Fraknói Inscriptio folytán már Grófnak címzettetett
Fasc. E. Nro. 72. Rep. 2.	1625ik évben a Soproni Ország gyűlésen Nádornak megválasztván
	Nádori fizetéséről Decretum 1626ik évi január 9én is ki adatott
Fasc. E. No. 12. Rep. 2.	1626ik évi Aug. 10én kelt kir. Diplomával Esterházy Miklós Nádor mindkét ágon lévő örököseivel együtt Magyar Országi Gróf címmel díszesítetett (...)
Fasc. C. Nro 43. Rep. 2. 1864ik évi Ápril 18kán a Tekintetes Középponti Igazgatóságnak elküldetett másolatban	Ugyan 1626ik évben Gróf Esterházy Miklós Nádor Sopron Megye Fő Ispányának nevezetett
Fasc. 7. No. 78. Rep. 2. 1860ik évi Áprils 17kén tett főlevéltári jelentések a Tekintetes Középponti Igazgatóságnak felterjesztetett másolatban	1628ik évben Gróf Esterházy Miklós Nádor IIik Ferdinánd Császár és király által Fülöp Spanyol királynak biztosított autoritate Philippi Hispanorum Regis arany gyapjas vitéznek nevezetett

Mindezen felsorolt Diplomák a Fraknói Inscriptiók és Grófi címreli Diplomák kivéve boldogult Szalay László Úrral másolatban közöltettek, a Fraknói Inscriptiókba és Grófi Diplomákba pedig tisztelt Szalay Úr ittléte alkalmával be tekintette, és az abbóli jegyzeteket magával el vitte, ezeken kívül pedig más diplomák a főlevéltárban nincsenek. A kérdezett eljárás, hogy a Diplomák, mellyek nagyrészen a Fő Levéltárban meg vannak, vagy pedig ezen hivatal által leirattak, Szalay László urnak ki adattak, továbbá az 1864ik évi December 2-án tett Jelentéssel felterjesztetett térítvény, úgy 1863ik évi november 18án fő tisztelendő Bubits Zsigmond Nevelő urnak kézbesített 3 rendű térítvények bizonyíttása szerint Gróf Esterházy Miklós urnak minden jegyzőkönyvei és hivatalos Írásai, sőt annak Sempthén alkotott végrendelete is eredetben, mellyek, mint ezen hivatal értesült, Bécsben dolgozósobájában vannak levéve – ezekről azt mondja, hogy Szalaynak kiadattak, s erről Bubics nevelő urnak vannak térítvényei.

Kelt Kismartonban Május 11. 865.

11. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1865. június 16.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 82–83.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó év Majus 18án 1226ik középponti szám alatt kelt M. Rendeletnek tellyesítésében T. Salamon Ferencz Úr által kért következő Fő levéltári Okiratok, mint

5. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király Gróf Esterházy Miklós Magyar ország Nádorához 1626ik évben intézett kir. parancsolatok és Leiratok Eredetben
18. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz 1627ik évben intézett levelek Eredetben
6. Rep. 71.	Ugyan IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós nádornak 1628ik évben küldött levelek eredetiben
7. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz 1629ik és 1630-ik években küldött kir. Parancsolatok, Leiratok, Intézmények és egyéb Levelek Eredetben
et 12. Rep. 71. másolatban	IIIik Ferdinánd király, Leopold Austriai Fő Herczeg, a Magyar, és Bécsi Udvari Kamara és a Hadi Tanács által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz küldött levelek kötetében a 73ik számú level másolatban

farekeszben bezárva tisztelt Salamon Ferencz Úr számára alázatosan felterjesztetnek. Végül alázatosan jelentetik, hogy olly oklevelek, mellyek Gróf Esterházy Miklós Nádornak király helyettesévé lett ki nevezetetését foglalják magokban, a honores című 2. és 3. Repositoriumban nincsenek.

Kelt Kismartonban, június 16. 865.

12. SALAMON FERENC HAJNIK LIPÓT IGAZGATÓNAK

Pest, 1866. január 4.

MNL OL P 114-II.-b-A-Sine no. (p. 565–566.)

Igen tisztelt uram!

Ámbár ismeretlen vagyok, bátorlakom uraságotat egy szívességre kérni, mely egyébiránt őexc.ját, a herceget – úgy hiszem – közel érdeklí; mert Eszterházy nádor életrajzával, melynek IIik kötete december 14ikén megjelent, s azóta remélem, a példányok megérkeztek mind Bécsbe, tisztelt urasághoz, mind pedig Öherczségéhez, mostani lakhelyére. Minthogy Öherczségének jelenlegi lakását nem tudom, kénytelen vagyok a Tekintetes urat azon szívességre kérni, hogy ezen fölvilágosító levelemet Öherczségének kezéhez juttassa.

Tekintetes uraságnak múlt évben bizonyított szívességét igen köszönöm, s a pontos megküldés hálára kötelezetet. A Tekintetes urnak továbbra is szíves jó indulatjába ajánlván magamat, vagyok alázatos szolgálja

Salamon Ferencz,
a Magyar Akadémia levelező tagja,

Pest, Magyar utca, 7ik szám.

Pest, 1866. január 4.

Ui. Méltóztassék, kérem, azon fáradságot venni, hogy az öherczségének szóló, idezárt levél borítékára Öherczségéhez címezze, – magam nem tudván addressét minő nyelven s hova intézzem.

13. SALAMON FERENC ESTERHÁZY PÁL HERCEGNEK

Pest, 1866. január 4.

MNL OL P 114-II.-b-A-Sine no. (p. 561–564.)

Mélyen tisztelt Excellentiás Úr!

Van szerencsém jelenteni alázatosan, hogy „Galantai Gróf Eszterházy Miklós, Magyarország Nádora” című munkának, melyet a magyar történet irodalma Herczeged buzgó hazafiságának fog köszönni, IIik kötete a magyar országgyűlés megnyitása napján, múlt december hóban, jelent meg. Be akartam várni, hogy maga a kötet megelőzze ezen alázatos levelemet Herczegedhez érkezésében.

Későbbben jelent meg ezen kötet, mint gondoltam. A késelem oka egyfelől az, hogy a tárgy, melyet föl kell dolgoznom, úgy szólva ismeretlen az eddigi magyar történetirodalomban. A Nádor életében előforduló nagy, országos eseményekről a mit eddig tudott a magyar történelem, vagy hiányosan tudta, vagy pedig félrevezető tévedés volt.

A Herczeged által oly nagylelkűen megnyitott kismartoni levéltár új világosságot derít ama korra. Ismeretlen viszonyok földerítése, elfogadott tévedések helyreigazítása pedig nagyon óvatos és lassu haladást parancsol a vizsgálóra. Így magam is lassabban haladtam, mint előre hittem.

Míndamellet én már juliusban készen voltam a kézirattal. A pesti nyomdák lassúsága okozá főképp, hogy a kiadás annyira késset. A nyomdai teendőkbé, melyek a kiadótól függenek, nekem kevés szavam lévén, s nem is levén a dologba eléggé beavatva, se

a késelem fő oka nem az én mulasztásom, se ama fő okra vádaskodni nem akarok. Azonban jövőre a nyomda is nagyobb tevékenységet ígér s így remélem, a harmadik kötet is megjelenhetik a nyár elején.

A második kötetet boldogult jelesünk, Szalay László épen középeig, azaz a harmincz íves kötetnek tizenötödik ívéig írta meg. Kéziratot sem találván hagyományai közt azon tul, tudniillik bezárólag a tizenhatodik íven kezdve egyedül az én művem, ámbár az érdem fő része mindig Herczegedé maradand, ki ily nagybecsű és ismeretlen adatok tárházát nyitja meg a magyar tudomány részére. Mondhatni egészen új s ismeretlen dolgok foglaltatnak valamint az I. s ő, úgy a IIik kötetben is. Az 1626iki év tán legnevezetesebb levén a nagy Nádor életében, azt bővön ismertetem, mert Bethlen fejedelem a Nádort állítja egy nagy hadjárat okának, s azt használja ürügyül is az ellenségeskedésre. A nádor életének többi évei aránylag kisebb terjedelemben fognak leiratni.

Ezek után Herczegednek, mint a haza egyik fia, s mint hálára kötelezett kész szolgálja, hosszú életet s egészséget kívánván, vagyok a legalázatosabb tisztelettel

Salamon Ferencz

Pest, 1866. január 4.

14. SALAMON FERENC MANDL JÁNOS FŐLEVÉLTÁROSNAK

Pest, 1876. december 15.

MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 226–227.)

Nagyságos Főlevéltárnok úr!

Van szerencsém jelenteni, hogy ma, dec. 15dikén tettem vasútra egy deszkaládában a hg. Eszterházy-levéltárból nálam használatra kiadott kézirati köteteket, szám szerint 19 darabot, s ugyanoda zárva 24 darab elenchust külön borítékban.

Annak idejében, az átvételkor nálam használatra letett levéltári darabokról egy részletes lajstrom készül elismervényül, mely a nagyméltóságú hercegi levéltári hivatalnál tétetett le. Annál fogva szüksegtelennek tartom ezen levélben a specifiációt.

Köszönetem és hálám kifejezése mellett, melyet a rám ruházott nagylelkű bizodalomért mondok, még azon kérelemmel vagyok bátor Nagysághoz járulni, méltóztassák a most visszaszolgáltatót darabok átvétele után alólírtnak ezekről szóló elismervényét kegyesen megküldeni,³⁴ a ki vagyok

Nagyságos Főlevéltárnok úr alázatos szolgálja

Salamon Ferencz

Budapest 1876. december 15.

(Budapest, Bástya utca 1. szám, 2. emelet 6. ajtó)

³⁴ Mandl János főlevéltáros 1876. december 24-i keltezéssel megküldte az elismervényt, MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 218.)